№ 137 Օգոստոսի 7 (19) 1880 Օգոստոսի 7 (19) № 137

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Փակված դպրոցներ։ — Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Բաթումից։—Արտաքին տեսութիւն։ Անգլիական պարլամենտ։ Անգլիա։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։ Բժշկի խորհուրդները։

ՓԱԿՎԱԾ ԴՊՐՈՑՆԵՐ

Ով որ ծանօթանում է մեր հայոց հասարակական գործիչների հետ, նկատում է առհասարակ նրանց մէջ մի ընդհանուր գիծ նրանց բոլորի բնաւորութեան մէջ։ Մեր գործիչների մեծ մասը որ և է բարձր հասարակական ազնւացնող իդէալից զուրկ, չնչին, բամբասասէր, մանր բաների ետեւից ընկնող մարդիկ են, աւելի անձնական գործերով զբաղվող, ուրիշների անձնական, ընտանեկան կեանքը քքքրող և ոչ թէ հասարակական ընդհանուր շահերը կրչւող և քննադատող անհատներ են։

Հետաքրքիր է հետազօտել թէ ի՞նչին պէտք է վերաբերել այդ զգվելի և հակահասարակական յատկութիւնը մեր գործիչների մեծ մասի, մեր ինտելիգէնցիայի մէջ։

Մեր կարծիքով այդ յատկութիւնը պատւաստած է մեր ինտելիգէնցիային մեր փակված դըպրոցներով, որոնցից մեծ մասամբ դուրս են եկել մեր գործիչները։ Մեր հասարակական գործիչների մեծ մասը՝ խմբագիրներ, մանկավարժներ, բժշկներ, քահանաներ, վարդապետներ, աստիճանաւորներ, դերասաններ, —իրանց կրթութիւնը ստացել են փակված դպրոցներում, այն է Ներսիսեան դըպրոցում, Լազարեան ճեմարանում և Խալիպեան դպրոցում։ Իսկ փակված դպրոցների բարոյական և մտաւոր ներգործութիւնը մարդու բնաւորութեան կազմվելու վրա, յայտնի է ամենքին։ Փակված դպրոցը զրկում է աշակերտին կեանքի փորձառութենից, դատապարտում է մարդու մտաւոր զարգացումը միտակեան մանկութեան և անչափահասութեան, զուրկ է թողնում նրան մի որ և է բարձր իդէալից կեանքի մէջ, բացի սորանից դարձնում է մարդուն մի չնչին, մանր բաների ետեւից ընկնող, իր ընկերների չնչին պակասութիւնները քքքրող էակ, հակահասարակական մի քանի ախտեր ունեցող, ծաղրելի, դարդակ, աշակերտական սովորութիւններին ընտելացած մի արարած....

Ինչպէս փակված դպրոցում, գիշերօթիկ լինելու ժամանակ, զուրկ հասարակական որ և է յարաբերութեան և բարձր, լուրջ գաղափարների, տարիներով ապրելով մի նեղ սահմանափակ շրջանում, իր ամբողջ ուշքը դարձնելով իր չորս կողմ եղած չնչին, մանր պակասութիւնների վրա, մանրակրկիտ դառնալով, զբաղվելով ներքին բամբասանքներով, մանր կռիւներով, միակ մխիթարութիւն գըտնելով ուրիշի ֆիզիկական պակասութիւնների ծաղրելու մէջ և իր թէ ընկերներին և թէ վարժապետներին ծաղրելի, աշակերտական հանաքներ և տհաճութիւններ անելու մէջ,—նոյն աշակերտական, մտապէս անչափահաս բնաւորութիւնը մարդը իր հետ բերում է և համալսարան, մտնում է և կեանքի մէջ։

Դպրոցում, աշակերտ լինելու ժամանակ, նա ծաղրում էր այս ինչ ընկերոջ, որովհետև նա մարմնական մի որ և է պակասութիւն ունէր, ածում էր թանաք այն վարժապետի գլխարկի մէջ, որի դասերը չէր սիրում, կտրում էր այն ընկերոջ զգեստի թեւքը, որի հետ թշնամի էր, ճանճերով էր լցնում այն ընկերոջ թէյի բաժակը, որին ատում էր և այլն,—նոյն կեանքի եղանակը, նոյն սովորութիւնները աշակերտը կը պահպանի, երբ համալսարանի ուսանող կը դառնայ, երբ կեանքի մէջ կը մըտնի. միայն այդտեղ նա աւելի ընդարձակ կերպով կը վարի իր ինտրիգաները, լուռ կը տայ իր թշնամական, վրէժխնդրական ըղ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԺՇԿԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

4) Խօսենք բժշկի վարձատրութեան մասին։ Ձեզնից շատերը կը կարծեն, որ փողի մասին խօսելը անյարմար է, բայց ես կարծում եմ, որ ամեն հարցի վրա կարելի է, նաև երբեմն հարկաւոր է խօսել. որովհետև խօսելով միայն կարող է հարցը պարզվել, մանաւանդ փողի հարցը։ Փողի վրա խօսելը ամենից դժուար է, որովհետև հարցը քնքոյշ է և պահանջում է ճիշտ և արդար դատողութիւն։ Փողի գործում խաբել մի հայի, անկարելի է, ուրեմն չէք կարող կարծել, որ ես դիտաւորութիւն ունեմ սխալ խօսել։ Ես կաշխատեմ ամենաարդար, ազնիւ և անկողմնակի կերպիւ խօսել. դատաւորները դուք էք։ Մենք բոլորս աշխատում ենք, ուրեմն բոլորս էլ մշակներ ենք։ Օրինակներով բացատրեմ հարցս. դուք մշակ էք բռնում և օրեկան վճարում էք. եթէ չը վճարէք նա չի գայ ձեր գործը կատարելու, նա պարտաւոր չէ ձեզ համար ձրի աշխատելու։ Բայց պահանջում էք բժշկից ձրի բժշկել ձեր հիւանդին, այսինքն ձրի աշխատել ձեզ համար. նա ինչ պարտաւոր է։

Դուք վաճառական էք, ծախում էք ապրանք և ստանում էք ձեր ցանկացած և նշանակած տոկոսը, որ է ձեր աշխատանքի վարձը։ Ինչի բժիշկը ձեզ համար անվարձ պէտք է աշխատի։ Դուք կանչում էք բժշկին հիւանդի մօտ, պատուէրները չէք կատարում ինչպէս հարկն է, հիւանդը մեռնում է, մեղադրում էք բժշկին և չէք վարձատրում։ Եթէ ձեր հիւանդը մեռաւ, միթէ կարծում էք որ բժիշկը չաշխատեց նրան առողջացնելու։

Դուք կանչում էք բժշկին հիւանդի մօտ. այդ հիւանդը այնպէս տկարակազմ կամ այնպէս ծեր է, որ չէ կարողանում դիմանալ հիւանդութեանը, մանաւանդ որ բժշկի պատուէրները չէ կատարում. հիւանդը մեռնում է, և մեղադրում էք բժշկին, միթէ կարծում էք որ բժիշկը չաշխատեց նրան առողջացնելու, այդ դէպքում էլ բժշկին չէք վարձատրում։ Դուք հրաւիրում էք բժշկին հիւանդի մօտ, հիւանդը առողջանում է, բժիշկը մեծ մասամբ չէ վարձատրվում, իսկ եթէ նա վարձ է պահանջում, դուք անբաւական էք լինում և ասում էք այստեղ այնտեղ. «ինչ անամօթ ու անպիտան մարդ է», կամ խոստանում էք ասելով «ես յետոյ կը վճարեմ», սակայն երբէք չէք վճարում։ Իսկ եթէ վճարում էք, աշխատում էք պակսեցնել. միթէ բժիշկը պարտաւոր է անվարձ կամ պակաս վարձով (իրեն նշանակածից) աշխատել ձեզ համար։ Եւրոպական հասարակութեանց մէջ բժշկի դրութիւնը համեմատաբար աւելի լաւ է, քան թէ մեզնում։

Եթէ բժշկի հետ տարով են խօսել, նա տարվայ սկզբին ստանում է իր ռոճիկը գերդաստանից, եթէ վիզիտով է գալիս ամենայն անգամ առանձին են վճարում, կամ թէ բժշկելուց յետոյ, բժիշկը վիզիտների հաշիւը ուղարկում է հիւանդատէրին և նշանակած գումարը ստանում է, մեծ մասամբ առանց այլևայլութեան, իսկ եթէ չեն կամենում վճարել, նա պահանջում է դատաստանով, ինչպէս իր պարտատէրից։

Տեսնենք թէ հասարակութիւնը ինչ իրաւունք ունի բժշկին ամեն րոպէ անհանգստացնել, գիշեր թէ ցերեկ, քաղցած թէ յոգնած, չոգին թէ ցըրտին, փոքր ինչ տկար, թէ հարսանիքից. պահանջում է թէ՝ բժիշկ, արի հիւանդիս տես (երբեմն էլ ոտով), բայց եթէ իր բնակարանը յանկարծ քանդվում է, ուստի և մշակներին չէ ասում՝ եկէք տունս շուտ շինէք, ձմեռ է, ապրելու տեղ չունեմ, կամ թէ անբաղդութիւն պատահելիս չէ ասում՝ փաստաբան, արի փաղվանից սկսի պատրաստվել ինձ պաշտպանելու դատաւորի առջև, որովհետև տնով տեղով կորչում ենք. կամ թէ երբ վաճառականը քէֆ է անում, չէ ասում, արի շուտ դուքանդ բաց արայ, մահուդ տուր այս բոպէիս չոր պէտք է կարել տամ. տկլոր եմ, ձմեռ է, կը հիւանդանամ, կը մեռնեմ։ Հասարակութիւնը միայն այն ժամանակ այդպէս պահանջ կարող է անել, եթէ բժիշկը նրա հաշւով գիմնազիայում կրթված լինէր և համալսարանում բժշկութիւն ուսած լինէր։ Օրինակ, գերձակի աշակերտութեան ժամանակ, ես չեմ հոգացել նրա մասին, ինչպէս կարող եմ պահանջել, որ նա ամբողջ օր աշխատելուց յետոյ գիշերը անքուն մնայ և ինձ համար չոր կարի այն էլ ձրիաբար, որովհետև հակառակ դէպքում ես էքուց չոր չեմ ունենալու, որովհետև ես տըկլոր ման պէտք է գամ, կամ որովհետև ես կարող եմ հիւանդանալ։ Եթէ ես կամենում եմ գիտութիւն սովորել, միթէ իրաւունք ունեմ մի վարժապետից պահանջել որ նա ինձ ձրիաբար դաս տայ, օրը քանի անգամ էլ ցանկանամ, և երբ կամենամ, նա պատրաստ լինի ինձ դաս տալու, առաջ բերելով թէ տգէտ մնալն ինձ համար մահից վատ է։ Բայց իմացէք, պարոններ, որ իրաւունք ճանաչելը անհրաժեշտ է ամեն մարդու համար։ Բոլոր դասակարգի մարդկանց հետ իրաւունքով են բան բռնում, բայց բժշկի վերաբերմամբ մեր հայերը իրաւունք չեն ճանաչում։ Տեսնում էք, որ ձեր պահանջը բժշկից անիրաւ է, բժիշկն երբէք չէ հրաժարվում ձեզ օգնել ինչպէս փաստաբանը, ուստէն և այլն։ Բայց նա պահանջում է միայն վարձատրութիւն, ոչ թէ անպատճառ, կամ շուտ բժշկելու համար, այլ նրա համար որ ինչքան կարողանում է՝ աշխատում է։ Պէտք է իմանալ որ բժշկի համար պարծանք է և մեծ ուրախութիւն բժշկել հիւանդին, ինչքան կարելի է շուտ և յաջողակ, բայց երբեմն բժշկի այս ցանկութիւնը նրանից զանազան անկախ պատճառներով չէ իրագործվում։ Հասկանալի է, որ երբէք չը պէտք է կարծել որ բժիշկը ցանկութիւն չունենայ շուտով բժշկելու իր հիւանդին, եթէ հիւանդը չէ բժշկվում. սրա պատճառները կարող են լինել հետևեալները։

1) Բժշկի պատուէրները չեն կատարում, երբեմն չնչին պատճառներից է կախված հիւանդի բժշկվելը. լաւ գիտցէք, որ եթէ բժշկի պատուէրները իր ժամանակին չը կատարէք, հիւանդութիւնը այն ժամանակ դառնում է անբուժելի, օրինակ թոքի բորբոքում, որ կարող է դառնալ բարակացաւ։

2) Երբեմն հիւանդի կազմվածքը թոյլ է լինում և չէ կարողանում դիմանալ հիւանդութեան։

3) Երբեմն դեղատունը տալիս է հին, իր ուժը արդէն կորցրած դեղ, որ, ի հարկէ, չէ ներգործում ցաւի դէմ։

4) Հիւանդի բնակարանը մեծ նշանակութիւն ունի, որ շատ անգամ անյարմար, նաև վնասակար է (խոնաւ, կամ ցուրտ) այդ դէպքում յաջողակ բժշկելն անկարելի է։

5) Շատ անգամ ցաւը լինում է անբժշկելի, օրինակի համար բարակացաւը։

6) Արդարութեան համար խոստովանում եմ, որ տարաբաղդաբար երբեմն բժիշկն ինքն է մեղաւոր լինում, որ հիւանդը չէ առողջանում, որովհետև չը կարողացաւ հասկանալ նրա հիւանդութիւնը։ Բժիշկը Աստուած չէ. նրան ամենագէտ չը պէտք է կարծէք, բայց պէտք է աւելացնեմ, որ ցաւը չը հասկանալը շատ սակաւ է պատահում, որովհետև դժուար դէպքում բժիշկը պըտռում է գրականութեան մէջ, թէ այդ հիւանդութիւնը ինչից է գոյանում և ինչպէս պէտք է յաջող բժշկել, կամ թէ խորհրդակցում է ընկերակից բժիշկների հետ, հրաւիրում է, ցոյց է տալիս հիւանդին և նրանց միաբան խորհրդով հիւանդութիւնը որոշում են և այդ որոշումին համաձայն դեղ ու դարման անում։ Պէտք է գիտենաք, որ բժիշկը դիպլօմ ստանալու ժամանակ, նա երդվում է, որ ամենայն դժուար դէպքում նա իրեն պարտաւոր է համարում օգնութիւն կանչել իր ընկերներին, խորհրդակցել նրանց հետ, և եթէ ընկերն է կանչում, գնալ իր կարծիքը ու հմտութիւնը հաղորդել։ Եթէ նա չերդվէր էլ, այնուամենայնիւ վերոյիշեալ կերպիւ պէտք է վարվէր, որովհետև մարդկային զգացմունքը և իր օգուտը այնպէս են պահանջում. օրինակի համար երկու մարդ տիֆ են ստանում, երկուսին էլ մի և նոյն բժիշկն է բժշկում մի և նոյն կերպիւ և դեղերով, որոնցից մէկը առողջանում է, միւսը մեռնում, միթէ բժիշկն է մեղաւոր.—այստեղ մեղաւոր են կամ հիւանդի կազմվածքը, կամ նրա առողջապահական հանգամանքները, նրա պահողները։

գացմունքներին, բաւականութիւն կը տայ իր չնչին, մանր բնաւորութեան անսահման պահանջներին։

Մինչև սպիտակ մազերը, մինչև գերեզմանը նա մնում է բնաւորութեամբ անչափահաս աշակերտ, շ կ օ լ ն ի կ, մանր, ողորմելի ինտրիգաներ և թշնամութիւններ վարող, նախանձոտ էակ, զուրկ բարձր իդէալներից, լայն գաղափարներից, ամեն գովելի բանին նախանձող և վնասող մարդ, կարճատես մտածող, մանր պակասութիւններ բչբրող և խոշոր պակասութիւններ չը նկատող, ուրիշի ընտանեկան կեանքին դիպչող և նրա հասարակական գործունէութիւնը գնահատել անկարող մարդ....

Փակված դպրոցի աշակերտական կեանքը իր անջնջելի դրօշմով դրօշմել է նրա բնաւորութիւնը ամբողջ կեանքի համար։

Եւ ահա այդ բոլոր մարդիկ, զուրկ որ և է բարձր հասարակական գաղափարից, հեռու մեծացած ընտանեկան կեանքից, ընտանեկան հսկողութիւնից և նրա բարեբար ազդեցութիւնից, իրանց հասակակից տղամարդիկների չոր ու ցամաք շրջանում կրթված, մանր և չնչին էակներ՝ նրանք ապագայում դառնում են հասարակական գործիչներ մեզ մօտ....

Հասկանալի է, ուրեմն, թէ ինչ կը լինի այն հասարակութիւնը, որ առաջնորդվում է այդ տեսակ գործիչներով, որոնք արդիւնք են այլանդակ, հիւանդոտ, հրէշաւոր, անբնական հիմնարկութեան, որին անուանում են փակված դպրոց։

Եւ բաւական չէ որ մեր գործիչների մեծ մասը իրանց կրթութիւնը ստանում էին փ ա կ վ ա ծ դպրոցներում, որոնք ժամանակակից մանկավարժութեան մէջ համարվում են հնացած, վնասակար, անժամանակակից հիմնարկութիւններ, — մեր արդէն եղած այդ դպրոցներին դարձեալ աւելացաւ մի փ ա կ վ ա ծ դպրոց, որ աւելի էլ հեռու է հասարակական կեանքից, աւելի էլ առանձնացած է, քան թէ մինչև այժմ եղածները։ Դա Էջմիածնի ճեմարանն է։

Կարող ենք երևակայել թէ ինչ հրէշներ կընծայի նա մեզ։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԲԱԹՈՒՄԻՑ

—

Օգոստոսի 3-ին

Ահա երկու տարին լրանում է երբ Բաթումը անցաւ ռուսաց իշխանութեան ներքոյ։ Կարծես ամենայն կողմից ամեն դասակարգի ժողովուրդ վաղուց սպասում էր այդ՝ գուշակելով Բաթումին երևելի ապագայ, առաջին վաճառաշահ քաղաք լինելու։

Թափվեցան իսկոյն վաճառականներ, զանազան ընկերութիւնների ներկայացուցիչներ, արուեստաւորներ, գիւղացիներ, և մանաւանդ Թափվեցան բաղդախնդիր աստիճանաւորներ, պարապ և անգործ իշխաններ, իւրաքանչիւրի ձեռին մի ծանօթագիր այս և այն նշանաւոր ազգականներից մի որ և է պաշտօն ձեռք բերելու համար, և այսպէս կարճ միջոցում Բաթումը դարձաւ մի խառն խառնիճաղանճ և պէս պէս ժողովրդի։ Վաշխառու վաճառականները շտապեցին վարձել հարիւրապատիկ գներով մահմետական վրացի բէգերի հոտած տները, գոմերը, դարմանատները և շուտով կարկատելով հարիւր մի տեղ քանդված պատերը, ծուխից սևացած օճորքը թղթերով ծածկելով և մի կերպ գեղեցկացնելով՝ մագազիններ, հիւրանոցներ և գինետներ պատրաստեցին մէկին հարիւր վաստակելու մտքով։ Ըստ երևոյթին կարծում էին թէ՝ իրաւ Բաթումը այնպէս է առաջանում, որ բոլոր եկած բաղդախնդիրների գրպանները ոսկով պիտի լցվեն։—Պատերազմից նոր դարձած օֆիցերները չռայլութեամբ վատնում էին այս և այն միջոցով ձեռք բերած փողերը ուրախ և զուարթ կոնծելով պօրտօ-ֆրանկօ՝ Բաթումի արժան շամպանիա գինին։ Հիւրանոցի տէրերն էլ յափշտակվելով ռուս օֆիցերների առատաձեռնութեամբ աւելի և աւելի զարդարում էին հոտած հիւրանոցները, վաճառականները աւելցնում էին խանութների թիւը, այնպէս որ մրգավաճառը, կերակուր պատրաստողը, հացթուխը և այլն իրենց վերջին կոպէկները ծախսեցին մանր փայտեայ խրճիթներ շինելու պօլիցիայից նշանակված տեղերում, յայտնի վճարքով յօգուտ քաղաքի և այսպէս կարճ ժամանակում ունեցանք ուտելեղէնների ահագին փայտաշէն բազար, հազար և մէկ հիւրանոց ու խանութներ թւով այնքան, որքան հոգի չը կար Բաթումում, ինչպէս վերջին անգամ հաշւեցին։

Քանի մի ամսից յետոյ աշխուժութիւն տւող Բաթումը նուազեց ժողովրդից, առևտուրը բոլորովին դադարեց։ Տարեկան 100 ղուրուշ արժեցող տունը (թուրքի ժամանակ), որ վարձել էին մինչև 2000 րուբլով, այսպիսիները ամենքից առաջ գրպանները թափ տալով փախան, գալիս էին դոցա տեղ ուրիշները, նոյն կերպով վարձում և նոյն կերպով սնանկանալուց յետոյ փախչում էին։

Այսպիսի անհամբաշխ, անկանոն գործերի հետևանքը բնականապէս այն եղաւ, որ շրջմոլիկ վաճառականների պատերազմում վաստակած փողերը՝ բոլորը անցան Բաթումի կալուածատէրերի ձեռքը, որոնք երազով չէին տեսած ռուսի թղթադրամի կապոցը, որ մեծ հաւատարմութեամբ ընդունում էին թուրք կայմէի փոխարէն։ Իսկ մեր վաճառականները հառաչելով և իրանց խաբված տեսնելով, խեթում էին աչքերը Բաթումի վրա ու անիծելով հեռանում էին։ Ներկայումս Բաթումի այդ աննախանձելի դրութիւնը աւելի սաստկանում է և օրից օր Բաթումը ամայանալու վրա է։ Աւելացրու սրա վրա և դժգոհ ժողովրդի գաղթելը։ Բաթումի նահանգը, որի բնակիչները վրացի-մահմետականներ են, բոլորը մեծ դժգոհութեամբ գաղթում են Տրապիզոնի և Բրուսայի շրջակայքը. ինչպէս լսեցի ժողովրդի կէս մասը արդէն գաղթել է և դեռ շարունակում են գաղթել։ Ի՞նչ անեն այն հին՝ թւով աւելի շատ խանութպանները, որոնց առևտուրը այդ գաղթող աջարացիների հետ է. կարծիք չը կայ, որ այս ահագին Աջարա ասված բազարը, որ Բաթումի մի հին բաղն է կազմում, կամայանայ բոլորովին և քաղաքիս մեծ դժուարութիւն կը լինի այդ անճոռնի և տգեղ շինութիւնները վերանորոգել տալ կամ գնել, երբ պարապ և անգործ կը մնան։ Աջարացոց գաղթել սկսելուց յետոյ օրէ օր աւելի թանգանում են անհրաժեշտ ուտելեղէնները, օրինակ ձուն, հացը, միսը, ածուխը և այլն, այնպէս որ քիչ ժամանակից յետոյ շատ կը դժուարանայ մեր բաթումցոց ապրուստը։ Ծովի ալեկոծութեան պատճառաւ երբեմն 10 օրով ոչ մի քաղաքի հետ հաղորդակցութիւն չէ ունենում և այդ միջոցում ուտելու ոչինչ չէք գտնի այստեղ,—որպէս մի կղզիացած «Սահարայում»։ Ինչ կարելի է սպասել այսպիսի մի քաղաքից, որ իրան կերակրել անկարող է և սպասում է ուրիշ քաղաքներից։ Իր շրջակայքում ոչինչ չունի արտահանելու և ոչ քաղաքում ծախելու բացի քանի մի մրգեղէններ, իսկ ժողովուրդը դեռ կիսավայրենի դրութեան մէջ և պարապմունքը լոկ աւազակութիւն և մարդասպանութիւն է, ուտելիքն էլ միայն ճաղի է (կուկուրուզ) և լոբի։ Ահա այսպէս, մեր երևելի և հռչակված Բաթումը գտնվում է իր վաճառականութեամբ աւելի վատթար դրութեան մէջ, քան սպասում էինք, քան թէ սկզբներումն էր։ Աւելցան տէրութեան քանի մի շինութիւններ և միայն տէրութեան պաշտօնեաների տներ, որոնց մասին ուրիշ անգամ կը գրեմ։ Հայերս ունենք այստեղ մի փայտաշէն եկեղեցի, որ շինվեցաւ շնորհիւ տեղիս արժանապատիւ Տէր-Կոնստանտին Տէր-Ստեփանեանի և տղայոց ու օրիորդաց ուսումնարան։ Հայերի թիւը (լուսաւորչական) հասնում է 400 հոգու, որոնց մեծ մասը Տրապիզոնից վաճառականներ են։ Ուսումնարանը կառավարում են հինգ հոգաբարձուներ, որոնք յանձն են առել ժողովրդից ամսական վճարք (իւրաքանչիւրի կարողութեան համեմատ) ժողովել, կամ ուրիշ մի այլ միջոց փնտռել։ Ցաւօք սրտի պէտք է ասեմ, որ մեր տաճկահայ եղբայրները բոլորովին անտարբեր են մնում դէպի ուսումնարանը և եկեղեցին։ Խեղճ ռուսիացի

Երկու մարդոց ոտքը կոտրվում է, ծանր կոտրվածինը առողջանում է, իսկ թեթև վնասվողը մնում է, թէպէտև բժիշկն երկուսին էլ միակերպ էր բժշկում։

Զարմանալին այն է, որ բժշկին կանչում են, երբ արդէն հիւանդը հոգեվարքի մէջ է և պահանջում են նրանից առողջացնել մեռնողին։

Եթէ հարցնում ես, թէ ինչի վաղ չը կանչեցիք, պատասխանում են, թէ մենք կարծում էինք, որ հիւանդութիւնը չնչին է։ Եթէ իրանք իրանց թոյլ են տալիս բժշկական դատողութիւն տալ, բժիշկը չէ կարող յարութիւն տալ։

Ձեզ մեղադրեցի ամենայն կողմից. մեղադրեցի և բժիշկներին։

Ուրեմն ինչ անենք, որ հիւանդը կարողանայ յաջող բժշկվել։ Ես ձեզ ցոյց կը տամ ճանապարհը, հետևեցէք իմ խորհուրդներին և ինձնից միայն շնորհակալ կը լինէք։

Հասարակութեան մէջ տարածված է մի շատ վատ սովորութիւն, այն է հիւանդի վրա մի քանի բժիշկ փոխել, դրա հետևանքը շատ վատ է։

Եթէ ամենայն անգամ նոր բժիշկ է մտնում ձեր տուն, համոզված կացէք, որ նա առանձին ցաւակցութիւն չէ կարող ունենալ ձեզ համար, նա ձեզ չէ կարող սիրել։ Նա իր պարտքը կատարում է և գնում է, մանաւանդ երբ նա գիտէ, որ այդ մարդը խաբելու է նրան և թողնելու բժշկին առանց վարձատրութեան. եթէ բժիշկը երկրորդ անգամ այդ տունը մտնի, նա շատ յարգելի մարդ է. այսպէս բժիշկների թիւը շատ մեծ է։

Դուք գերդաստան ունէք մեծ կամ փոքր, հարկադրված էք լինում տարին մի քանի անգամ բժիշկ կանչել ձեր տուն։

Ընտրեցէք մի բժշկի ձեռը, որին դուք լաւ և գիտուն էք համարում, նրան ձեռից մի՛ք թողնի, նրա բոլոր պահանջները կատարեցէք անտրտունջ և ուրախութեամբ, նա ձեզ համար շատ հարկաւոր մարդ է, աշխատեցէք որ նա ձեր գերդաստանը սիրի, որ նա ձեր տուն մտնելուս կարծի թէ իր տունն է մտնում։

3) Բժիշկը կարծում էք պստիկ մարդ է, նա շատ մեծ է և զօրաւոր է, որովհետև ձեր ցաւը, երբեմն ձեր կեանքը նրա ձեռքին է։

4) Այն բժիշկը, որին դուք կընտրէք ձեզ համար, նա պէտք է լինի ոչ թէ միայն գիտուն, այլ և բարի, ազնիւ և բարոյական մարդ. Նա իմանում է ձեր բոլոր հանգամանքները, որովհետև և պահանջում է, և երբեմն պէտք է ասէք այն, ինչ որ ձեր կինը կամ դուք խոստովանելուս նաև քահանային չէք ասում։ Նա գիտէ ձեր տան բոլոր գաղտնիքը։ Տանու բժիշկ ունենալու օգուտն այն է, որ նա ուսանում է տանեցոց մարմնի որպիսութիւնը ինչպէս առողջ, նմանապէս և հիւանդ ժամանակ, գիտէ ինչ հիւանդութիւններ են ունեցել տանեցիք, գիտէ ո՞ր դեղն է ինչպէս ազդել նրա վրա և այլն։ Յայտնի է որ մի դեղ մէկին օգնում է, իսկ մի և նոյն դեղը միւսին՝ մի և նոյն հիւանդութիւն ունեցողին չէ օգնում կամ ուշ է ազդում։ Այս բոլոր բժշկական հաշիւները ի հարկէ հասարակութիւնը չը գիտէ. մենք բժիշկներս պարտաւոր ենք բացատրել, բայց ասողին լսող պիտի։

5) Տանու բժիշկը (բայց ո՛չ բոլոր բժիշկները) պէտք է լինի երեխայք սիրող մարդ, որ երեխայքն էլ նրան սիրեն, նրան ուրախութեամբ տեսնեն, նրան շուտ սովորեն, չը վախենան նրանից և իրենց տանումարդ, իրենց բարեկամ համարեն։ Եթէ այս պայմանները կը կատարէք, այն ժամանակ երեխան ամեն հարցի կը պատասխանի, նրան քննելը, նրա ցաւն որոշելը և բժշկելը շատ կը հեշտանայ։ Բժիշկը այդ պստիկ մարդու բարեկամն է, նա նրանից չէ վախենում, այլ սիրով է ընդունում նրա բոլոր խորհուրդները և յաջող բժշկվում։

Մի քանի գերդաստանում, որտեղ ես լաւ ծանօթ եմ, տուն մտնելուս, տանեցիք երբեմն ասում են երեխանց՝ սուս կաց, բժիշկը եկաւ. երեխային բժշկից վախեցնելը շատ վատ սովորութիւն է, կարծես թէ բժիշկը պէտք է «բօբօ» լինի երեխանց համար. ընդհակառակը, նրանք չը պէտք է վախենան բժշկից, բայց ես այդ երեխէքի հետ լաւ ծանօթ լինելով, նրանք իրենց մօր ասածի վրա ամենևին ուշադրութիւն չեն դարձնում, և թռչոտելով գալիս են մօտս, որովհետև ես նրանց հին բարեկամն եմ, նրանք ինչի պէտք է փախնան ինձանից։

6) Երբ դուք այնտեղ հասնէք, որ բժիշկը իրեն համարում է ձեր տան բարեկամ, այն ժամանակ գիշեր թէ ցերեկ, երբ հարկաւոր լինի, նա կանգնած կը լինի իր հիւանդ փոքրիկ բարեկամի անկողնու մօտ, որովհետև երկուսն էլ միմեանց սիրում են։ Ինչպէս թողնես մի փոքրիկ մարդու հիւանդ, առանց նրան տեսնելու և օգնելու, երբ նրան սիրում ես, ինչպէս չը սիրես նրան, երբ գիտես, որ նրապէսներն են միայնակ ազնիւ մարդիկ։

Եթէ մի բժիշկ երեխաներին չէ սիրում, նրանց հետ վարվել չի գիտէ, նա տանու բժիշկ չէ կարող լինել, որովհետև երեխան սիրում է միայն այն մարդուն, ով որ նրան սիրում է։ Եթէ մի մարդ, որ երեխայ չէ սիրում, պատահում է գերդաստանում և ծնողներին հաճոյանալու կամ քաղաքավարութեան համար կանչում է գուրգուրելու երեխային, որ շատ տգեղ բան է, երեխան նոթերը կիտում է և չէ մօտենում նրան, թէպէտ և նրան արդէն մի քանի անգամ տեսել է, իսկ երեխայ սիրող մարդուն իսկոյն մօտենում է, կամ թէ շուտ է սովորում նրան և միշտ ժպտալով է հանդիպում այդ մարդուն։

7) Եթէ պատահեց, որ ձեր բժիշկը դժուարանում է հիւանդութիւնը որոշել, նա միշտ օգնութիւն կը կանչի իր ընկերոջ, իսկ եթէ դուք պահանջէք մի որ և իցէ բժշկի հետ խորհրդակցել ձեր հիւանդի մասին, նա ձեր պահանջը միշտ ուրախութեամբ կը կատարի, որովհետև իրեն օգուտը այդ է պահանջում։

8) Եթէ բժիշկը գիտէ, որ նա ձեզ համար թանգ չէ և դուք նրան արհամարհում էք, երբ նա ձեզ հարկաւոր չէ, բնականապէս նա ձեզ պէտք է արհամարհէ։

Աշխարհումս ամենայն բան փոխադարձաբար է, ուրեմն և հիւանդի և բժշկի յարաբերութիւնը փոխադարձաբար պէտք է լինի։ Բժիշկը հրեշտակ չէ, այնքան ինքնազոհութիւն մեք պահանջի նրանից, նա մարդ է։ Նա ինչի համար ամենայն րոպէ պէտք է պատրաստ լինի ձեզ ծառայելու։

9) Տանու բժիշկ ունենալը և նրան ռոճիկ տալը այնպէս հարկաւոր է գերդաստանի և ամեն մարդու համար, ինչպէս տան նորոգելը (րէմօնտ) տան տիրոջ համար։ Ամենայն տարի պէտք է մի գումար մտնել և տունը պահպանել, որ փուլ չը գայ և արգելանք բերի, նմանապէս և ամենայն տարի իւրաքանչիւր գերդաստան պէտք է մի գումար նշանակէ իր մարմնի պահպանելու համար։ Դուք գիտէք, որ բժիշկները մեծ մասամբ զբաղված են, երբեմն յոգնած են և չեն կարող ձեր հիւանդի մօտ գալ և ձեր հիւանդը մնում է առանց բժշկի։ Եթէ կամենում էք, որ բժիշկը ձեզ համար միշտ պատրաստ լինի և յաջողակ բժշկէ, պէտք է հետևեալ կարգադրութիւնն անէք. եթէ մի քանի գերդաստան միանք, կարող էք ամենաչնչին տարեկան տուրքով (ամեն մէկից) ունենալ բժիշկ, որ միշտ պատրաստ կը լինի միայն ձեզ համար և հարկաւորութիւն չի ունենայ ոչ ծառայել, ոչ առանձին պրակտիկայի ետևից ընկնել, որովհետև ձեր տուածը նրա համար բոլորովին բաւականացուցիչ կը լինի և նա կարող է իր գործով և ձեզ համար աւելի խնամքով աշխատել։ Կարճ, պէտք է մի բժշկի ժողովուրդ դառնաք, ինչպէս մի եկեղեցու ժողովուրդ էք գրվում, որտեղ և մշտական ճաշակվում, կնքվում, աղօթում էք։ Այսպէս են անում եւրոպական գերդաստանները, որ օգտաւէտ է թէ իրենց և թէ բժշկին։

10) Բժշկին հարկադրել բժշկելու, անկարելի է, որովհետև և ոչ մի լաւ հետևանք չէք կարող ըստանալ, ուրեմն աշխատեցէք որ բժիշկը ձեր բարեկամը լինի, սիրի ձեզ, և նրանից միայն օգուտ կը տեսնէք։ Ես բացատրեցի ձեզ թէ ինչպէս պէտք է վարվել բժշկի հետ, ինչ նրանից պէտք է պահանջել և ինչ է բժշկի պահանջը։ Իմ միակ ցանկութիւնն էր տալ ձեզ օգտաւէտ խորհուրդներ։ Եթէ ձեզնից գոնէ մի քանիսին համոզեցի ընդունել իմ կարծիքներս, աշխատեցէք տարածել, այդ աւելի ձեր օգուտն է քան թէ բժշկինը։

Բժիշկ Լևոն Տիգրանեանց